

Олена Пчілка

[СЛОВО ПРО ПАНАСА МИРНОГО]

Слово Олени Пчілки про Панаса Мирного було виголошене на літературно-артистичному вечорі пам'яті Панаса Мирного, влаштованому гуртком українознавства гадяцької шкільної молоді напередодні літніх вакацій (судячи із фрази доповідачки “молодь виїде з Гадячого”). Цей спогад цікавий тим, що він не лише висвітлює взаємини, творчі й людські, двох видатних діячів української літератури, а й дає уявлення про літературне і націокультурне життя Полтавщини другої половини XIX ст. загалом.

Рукопис цієї промови зберігається у фондї Олени Пчілки у відділі рукописних фондів і текстології Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України (ф. 28, од. зб. 206, 12 арк. 24 стор.). Він складається з двох частин – первісного (стор. 19–24, стор. 14 перекреслена по діагоналі) та чистового варіантів. У чистовику присутня авторська нумерація аркушів від 1 до 9, номери 6 і 7 відсутні. Наявні скорочення розшифровано у квадратних дужках, авторські закреслення подаються у квадратних дужках курсивом. У тексті збережено авторську орфографію, водночас написання таких слів, як *пам'ять*, *з першу*, *яку небудь*, *де-які*, *се-б-то*, *з малу*, *Казначейство*, *Генерал-Губернатор* тощо, подається за сучасним правописом. Внесені також незначні корективи щодо розділових знаків.

У скороченому варіанті цей текст Олени Пчілки був опублікований у журналі “Прапор” (1969). Тут подається повністю.

Шановні панове-городадо!

Ми зібралися, щоб сьогоднішнім літературно-арт[истичним] вечером ушанувати пам'ять нашого славетного полтавського земляка, відомого письменця й громадського [земляка] діяча, П[анаса] Мирного. На останнім зібранні нашої Просвіти оповіщалося, що таке святкування пам'яті Мирного намічене було ще давнішою Радою Просвіти, та оправджує ту думку навіть не нова Рада Просвіти, а інше Т[оварист]во, гурток українознавства. Все одно. Поки оновлена Просвіта влаштується певніше, час буде йти, молодь виїде з Гадячого; то краще, [як] коли хоч наше Т[оварист]во справдить думку просвітянську.

Я призволялася ще давнішій Раді Пр[освіти] подати своє слово про Мирного, яко його одночас[н]иця і, в один період його життя, справді товаришка його по літер[атурній] праці; з охотою подам і тут, по проханню молодого Т[оварист]ва, "Гуртка", свої спогади про життя Мирного й свої думки про його твори.

Знаю Мирного давно, ще з дитячих літ його, як тільки сім'я його оселилася в Гадячому. Родом П[анас] Мирний – з Миргорода; родове справжнє прізвище його [Мир] Рудченко. Батько його, Яків Григорович Рудченко, [був] довго служив у миргородському казначействі бухгалтером, а потім одержав місце казначея в Гадячому і переїхав сюди з своєю дружиною, Тетяною Івановною, з трьома синами, – Іваном, Панасом і Лукою, – та з дочкою Олександрою.

Жили Рудченки спершу близесенько від сього місця, де ми тепер сидимо, у сусідньому дворі, себто на Середній вулиці, в тому будинку в глибині двора, де тепер живе давніший "воїнський начальник", д[обродій] Ганько. Через скільки років Як[ів] Гр[игорович] Рудченко купив собі дворище [на са] в кінці теперішньої Садової вулиці, край самого спуску на Заяр, біля двора Кридневих. В тім купленім дворі Яків Гр[игорович] Рудченко побудувався, посадив садок і жив там уже весь вік свій з дружиною й дітьми.

Старші хлоп'ята Рудченкові вчилися давніш у миргородському "уїздному училищі", а по переїзді в Гадяче вступили в таке саме "уїздное училище" гадяцьке, щоб скінчити курс науки тут.

Отож я й знаю П[анаса] Мирного ще малим школяриком, а потім і старшим хлопцем; знаю ще від тої пори, як Рудченки переїхали з Миргорода. Оселившись у Гадячому, Як[ів] Гр[игорович] Рудченко, яко казначей, особа доволі видна в повітовому місті, пізнався з багатьма гадячанами і заприятелював з нашим батьком, Петром Драгомановим; так саме дружина його Тетяна Івановна стала близькою знайомою матері нашої, Лисевети Івановни. Діти з тієї й тієї сім'ї теж приятелювали між собою: Рудченки ходили до нас, ми – до їх; дочка Рудченка, Олександра, вчилась в одній школі з моєю сестрою¹, в пансіоні Ціляріусової.

Малий Панас, або як його звали тоді Ахванасій, пригадується мені як хлопчик дуже тихої, лагідної вдачі; в дитячому товаристві, як гралося в нашому просторому дворі у "квача", або в м'яча, держався більше одсторонь; сяде, було, собі над горою і дивиться на той широкий [мирний] краєвид, що одкривався йому з гори.

Обставини хатнього життя в сім'ї Рудченків, як і в нашій, були суто українські. Я не пригадую, щоб мати Панасова, Тетяна Івановна, говорила [в сім'ї] до дітей інакше, як по-українському, не через яку-небудь ідейну тенденцію, а просто через те, що і в панських повітових сем'ях, не дуже багатих, жилося простенько, можна сказати, серед народної течії української. Отже, діти виростали в близькім товаристві слуг, на лоні простого українського життя. Тим-то укр[аїнське] слово, укр[аїнська] пісня, укр[аїнські] звичаї оточали й П[анаса] Рудченка змалу. Часто заходили і в їх господу кобзарі, лірники; вони грали дітям "чечітку", "Щиглика", а всім – пісень поважніших.

Ще зовсім юним хлопцем став П[анас] М[ирний] записувати укр[аїнські] пісні, казки, прислів'я; така традиція велася либонь у полтавських повітах ще й давніш, від часів Максимовича, Метлинського, а пізніш поновлена була надихом з Полтави, Харькова, Чернигова; спогадаймо, що в [18]58-му році² вже вийшло таке видання Кулішеве, як “Записки о Южной Руси”, – ся гаряча проповідь уваги до народної усної творчости.

По скінченню гадяцького “уездного училища” старший син Рудченка Іван поїхав служити в Полтаві, в казенній палаті, а менший, Панас, теж по скінченню того ж “училища”, почав служити в гадяцькому казначействі, одержуючи таку плату, що здається тепер смішною: йому платилося – 3 карб[ованці] в місяць. Років через три П[анас] М[ирний] перевівся в миргородське казначейство.

Старший Рудченко Іван приїздив з Полтави до Гадяча в показному укр[аїнському] вбранню, – в свитці, червоному поясі, в шитих сорочках, що мережала йому його сестра, велика до сього майстерниця. Се убрання виходило вже з тенденції, – мовляли тоді, – українофільської. Жила тая тенденція в Полтаві, в гуртку Пильчикова і Милорадовички³. Можна думати, що Ів[ан] Рудченко мав такий тенденційний надих і на меншого брата, Панаса.

Свої перші спроби писати власні оповідання почав П[анас] Мирний, ще мавши літ 15[-*ти*]. Пізніш він казав, що не варто було б друкувати, мовляв він жартуючи, ті “проби пера й чорнила”; хоч можна пожалкувати, що вони не бачили світа, бо для історії розвитку видатного талану [бува цікаво] мають вартість і такі напівдитячі спроби.

В початку [18]70-х років П[анас] Мирний виїхав з Миргорода в Полтаву і вступив там у службу в Каз[енній] палаті, перш дрібним урядовцем, а потім був начальником одділення в тій же Палаті, до самого кінця життя свого. Увесь час він не переривав зносин з братом своїм, Іваном, котрий у 1867-му році поїхав у Київ, щоб уступити “вільним слухачем” у Київський університет, за порадою Мих[айла] Драгоманова. В київській домівці Драгоманових Ів[ан] Рудченко й жив [одн] який час, готуючи до друку свій збірник “Чумацьких пісень” і “Казок” українських⁴.

Пізніш І[ван] Рудченко поїхав служити на Волині, у Житомирі, у канцелярії вол[инського] губернатора. Українського письменства, однак, не кидав і навіть писав укупі з Панасом славетній роман їх під назвою “Хіба ревуть воли, як ясла повні”. Деякі уступи писав Панас Мирний, а інші – Іван, добравши псевдонім “Білик”. (Приклади такого братерського співробітництва і в літературі: згадаймо твори братів Гонкур).

Я знаю цей твір “Хіба ревуть воли” ще в рукопису: приїздивши до нас на Волинь із Житомира, [на] яко чиновник “особих порученій”, Іван Р[удчен]ко читав у нашій хаті першу половину того спільного твору, вказуючи, котрі розділи писав Опанас, а котрі – він. Можу пояснити, що назва “Хіба ревуть воли, як ясла повні” пішла від Кулішевого перекладу біблейської “Книги Іова”⁵. Переклад той був майстерним твором і дуже подобався всім тодішнім прихильникам укр[аїнського] [літер] слова; отже, й не дивно, що вираз той, “Хіба ревуть воли, як ясла повні” (вираз узятий з перекладу Кулішевого), послужив навіть заголовком до твору братів Рудченків. Коли роман сей було надруковано, в Галичині, то твір було признано революційним – і в новому виданні, вже на Україні, його надруковано було вже під назвою “Пропаща сила” (а слова “хіба ревуть воли” [зоставалися вже] додано було тільки яко епіграф, для “одводу очей цензурі”).

Після співробітництва в романі [Пропаща] “Хіба ревуть воли”, Ів[ан] Рудченко не писав більш нічого по українському. Перевівшись з Волині, в Київ, та служивши [перш] в канцелярії[ї] генерал-губернатора, перше чиновн[иком]

особих порученій, а пізніше правителем канцелярії, [І. Рудченко] потім [подавшись аж до] служивши в Петербурзі, де в Міністерстві, Ів[ан] Рудченко залишив зовсім укр[аїнське] письменство, і той великий матеріал укр[аїнських] народних пісень, що був у його, зібраний ним і іншими людьми для великого видання, – так і не побачив світа!.. Де подівся той матеріал по смерті Ів[ана] Рудченка, невідомо. Казали, що зостався в сина його, але де подівся й той син – я не знаю.

Панас же Мирний не виїздив з Полтави і не кидав свого писання українського. Окрім оповідань, почав він писати й драматичні твори, – в них почувалась у [18]70-х та й у [18]80-х роках велика потреба. Отже, й побачили світ, на кону й у друку, його відомі твори: “Перемудрив” (по переробці М[ихайла] Старицького “Крути, та не перекручуй”), “Л[и]мерівна”, “Згуба”. З Гадячем Опанас Мирний [Мирний] теж не поривав. Тут бував він, їздячи по губернії на ревізію, або що, тут гостював він і в сестри своєї Олександри, по мужові Борисенкової, з котрою він був завжди в великій приязні. Сестра та й досі живе в Гадячому, у власному дворі на Подолі. Її добре знають у Гадячому по її праці в дитячому притуці: там працювала вона не як “дама-патронеса”, а як людина з дійсно люблячим серцем, [з такою великою] з надзвичайною прихильністю до дітей-сиріт, несучи велику жертву й послугу їм. Лише побічні якісь відносини й підмови [? – Л. С.] лихих людей примусили її залишити місце попечительки притука. Однак і тепер Олекс[андра] Рудченкова-Борисенкова несе послугу буднім дітям, виховуючи на свої невеличкі кошти двох сиріток у своїй хаті.

З цією сестрою Оп[анас] Мирний бачився часто. Як не він, то [вона] приїздила вона до Полтав[и], щоб побачитися з ним і з його сім'єю.

Живучи увесь час у Полтаві, Мирний визначився там як український громадський діяч; він належав до тих укр[аїнських] патріотичних гуртків, що – не вважаючи ні на які утиски й труднощі – таки встигали виникати й орудувати в Полтаві, на протязі останніх десятиліттів минулого віку. Не обходився без Мирного й ні один з показніших літературно-артистичних виступів, – чи то були Шевченкові “роковини”, чи інше щось таке.

Коли в 1905-му, та в 1906-му році, після страшеного пригнічення українського [слова] письменства настав і для нашого слова якийсь просвіток, коли після Конституції настала змога видавати, [при] під час Державної Думи, українські часописі, – зустрічаємо П[анаса] Мирного як одного з видавців полтавської часописі “Рідний край”. Офіціальним видавцем теї часописі був Мик[ола] Дмитрієв, а видавати часопис мав цілий редакційний комітет і в йому – П[анас] Мирний. Близько знаю цю справу, бо власне і я перебрався з осені 1906-го року в Полтаву, щоб [прийняти] співробітничати в “Рідному краю”, – справджувалася-бо золота мрія цілого життя: видавання української часописі! В Києві [було] доволі було літературних сил, а в Полтаві моя присутність здавалася мені потрібнішою. Та не так склалося, як жадалося!.. Перше всього самий Редакційний комітет вийшов не таким витревалім, як [ж] було сподівано: один по одному стали ухилятися учасники його, – тому нема часу за службою, той хворий, той має виїхати і т. д... В кінці зими [1]906-го й [1]907-го року при “Рідн[ому] краю” – zostались тільки Дмитрієв та Мирний. Ми втрьох перейняли редакцію й видавання часопису “Р[ідний]край” на себе. Та не довго судилося тому часописові жити: у квітні 1907-го року адміністрація й цензура припинили “Р[ідний] край”, – за його “вредное направление”. Ми зняли на спомин собі свою редакційну кімнату й себе за ред[акційним] столом, де ми так пильно сиділи втрьох, і на тім скінчилося... Мені здається, що на тій фотографії – Мирний найбільше схожий.

Часопись перенесено в Київ; та видавати щось заочі трудно. Я мусила вже видавати “Р[ідний] край” у Києві – сама.

Зайнявшись з 1908-го року, в Києві, двома часописями (“Рідним краєм” і “Молодою Україною”), я не могла вже часто бути в Полтаві, [і до] не бачилася, отже, й з Мирним. До мене доходили тільки в часописах деякі звістки про якийсь його виступ у Полтаві, або прислав він мені якийсь твір свій: так одержала я його оповідання “Морозенко”, а переклад його [–] з “Слова о полку Ігоревім”.

Життя ж останніх років уже так покрутило зносини людські у нас, що люде й про найблизчих [сво]їх особ цілими роками не знають нічого... Отже, й про Мирного не багато чула я останнім часом, – [дохо] та й ті чутки були такі сумні!

Дійсно, сумний кінець життя судила йому доля: одно горе в сім’ї по другому! Взагалі вона судила доброму, чулому Опанасові Мирному так багато смутку в його сім’ї, здавен: раз-у-раз хворіла [на гостру істерію] його дружина на гостру істерію, близьку до божевілля; приходилось її кудись везти, діти зоставалися [сами] на руках батькових, та часом тітчиних...

Далі настала неначе пільга: дружина подужчала, діти, трое синів, повиростали хорошими хлопцями. [Та сліпа, безглузда доля знов почала бити батька вже на остатку життя його]. Оп[анас] Мирний придбав собі хуторець на окраїні Полтави, на Кобіщанах. [Зати] Невеличкий, та затишний куточок, де можна було б одпочити на старості літ. Далеченько було ходити на службу в Палату, – верстов за три, – та дарма: Мирний все ж охоче шпортався на дозвіллі в своєму [куточку] садочку.

Аж тут сліпа, безглузда доля, на останку життя його, стала бити найтяжче: убито на війні одного сина, незабаром – другого, а далі втратив Мирний і останнього сина, третього⁶... Сього вже було занадто багато!

Сумний був безкраю один з останніх листів його до сестри в Гадяче: “Коли вміратиму, писав він, нікого з дітей не буде при мені, ніхто з їх не закриє мені очей!”

І так воно й сталось. Умер П[анас] Мирний у кінці сієї зими – і нікого з дітей не було при йому...

Знов питаєш, – за віщо стільки горя?!

Поховано Мирного в Полтаві. Його друзі й прихильники його талану провели його до могили.

Зоставалися твори П[анаса] Мирного. Найкраще з його оповіданнів – “Хіба ревуть воли, як ясла повні”. Се ціла хроніка, – почата ще з 18-го віку, – українського, либонь гадяцького села. Розповідь [про те] спочатку йде про те, як велике [козацьке] село Піски з козацького стало кріпацьким: перше подаровано його одному польському шляхтичові, що під час уже упадку Польщі подався до Петербургу; прислужуючись там біля московських “вельмож”, дослужився той шляхтич до генерала й поїхав у подароване село господарювати з орендарем Лейбою та приборкувати селян. [Була й] Правила в селі й петербурзька бариня – генеральша. Був потім і син її, з приказчиком Потапичем, що припинав селян ще гірше. Селяне зубожіли, знівечились, розпилися, зледачіли.

На тлі того селянського села змальовано центральну постать, Чіпку, або Нечипора, змальовано, починаючи з його дитячих літ.

Мав ідеал жити чесно, працюючи коло землі, живучи по правді з св[оєю] громадою. [Ходив на заробітки, брано його в рекрути].

В романі подаються широкі картини життя на заробітках, життя салдатського й іншого. Дуже багато виводиться постатей, і чоловічих і жіночих. Обставини життя руйнують добробут Нечипора: в його відбірають [хату], відсуджують хату, землю. Руки опускаються. Коли настало земство, то Нечип[ір], попавши в гласні від селян, оживився, думав стати в пригоді св[оїй] громаді, боронячи

[ї] прав селянства, та й тут не вийшло на добре: коли став він виступати проти неправди і в земськ[ому] побиту, – великих налогів, неправдивих повинностей натурою, сел[янською] працею, його виперли з земства. Зневірений, утомлений, з думкою озлобленою, [проти] Нечипір починає опускатися, піячити, пізнається з ватагою розбійників, устрявся в грабунки, в забійство [одні] якоїсь цілої сім'ї і – попада на Сібір. Так загинула значна, надійна сила.

Постаті в романі змальовано майстерно, мова чудова, щиро народня. [Описи укр.] В описах природи чується поет, – що [так] тонко відчува її.

Такими самими прикметами відзначається й найменший твір М[ирно]го “Мороз[енко]”. Зміст простий. Хл[опець] замерзає, бажавши добути[...] Тут [з] [все] до картинки життя побутового [ви] додано й фантастику, Лісовика-Мороза, – в його панстві лісовому – зимою; зо всього ж [все] разом – виткано чудовий твір.

Найкращий твір драмат[ичний] “Лимерівна”. Се оповід[ання] можна назвати поемою в прозі.

“Ой пила, пила [та] Лим[ериха] на меду”⁷. Молода дівчина Лим[ерівна] кохається з парубком Василем. Лихі люди роз[лучають]раjali її з Василем, мати попхнула [ї] за багат[ого] Шкандибенка. Наталя кінчає тим, що наклада на себе руки.

Мені дивно, що [рідко] не має ходу на кону комедія М[ирно]го “Згуба”, котра подає [таке] розмаїтні й живо змальовані постаті, селянські, та й городські, покручені городською нібито культурою.

[Пробував]

У всіх цих творах виявляється автор-народник, належний до кола авторів, скажу, кулішівського періода. Щира любов до свого народу, уболівання його долею й правдиве, реалістичне малювання його життя, причім той реалізм не переходить у малюнок грубий; [або] всюди чується лагідна душа авторова.

Мирний писав теж і вірші. Їх не багато. З тих, що побачили світ, є скільки віршів на спомин про Т. Шевченка. Техніка тих віршів не бездоганна, – видно, що з теорією віршування П[анас] Мир[ний] не був добре знайомий; однак хотілось би мені, щоб один напіввіршований твір його [з на мою думку] звернув на себе належну увагу, заслуговує [на те], щоб [зо] люде, котрі милуються в укр[аїнських] літ[ературних] творах, добре пізналися з ним.

Я хочу сказати про перекл[ад] Мирного “Слова о полку Ігоревім”. [Се щось по складу св. середнє] По складу тексту [своєму] сей переклад М[ирно]го уявля з себе щось середнє між так званою розміреною прозою й віршами, щось дуже близьке до складу наших стародавніх козацьких дум. По моєму, се найкращий переклад “Сл[ова]” з усих, які були в нас до сього часу. Варто. [Мені не трапи] Здається, се була лебедина пісня Мирного, – [ос] принаймні се був ост[анній] надрук[ований] твір його; хоч мовляла сестра небіжчика, по йому повинні зостатися ще й не друквані рукописи. Може бути, що вони ще ввійдуть в те вид[ання], котре лаштує київське вид[авни]цтво “Друкар”⁸.

Такий [ліс] був П[анас] Мирний. Не був се [бучний] гучний народній трибун, голосний проповідач-революціонер, [вдача його] не дармо він узяв собі прізвище Мирний. [Сумирна] Лагідна вдача не судила йому бути гром[адським] видатним борцем. Так, він не йшов з укр[аїнською] корогвою поперед шумл[ивої] юрби, але був [ї] вірний [від поч] тій корогві від початку своєї праці й до кінця; а зоставив [нам] і дальшим поколінням коштовну спадщину.

Хотілось би мені звернути плодотворну увагу слухачів теж на мову в творах Мирного. Це щире золото. Письменники, виведені на літерацьку дорогу націоналістичною-народницькою проповіддю Куліша, всі писали мовою гарною, сутою, – М[арко] Вовчок, Ганна Барв[інок]; [Щоголів, а за ними] у той же слід

ішли й далі співробітники-народники: Ів[ан] Левицький, Оп[анас] Мирний. Особливо вабить до себе мова Мирного.

Лексика Левицького бідніша; в М[ирно]го ж бачимо таке багатство образних нар[одних] слів, [що як рідко в] як рідко в кого. Прекрасний теж [так зе] і склад реченнів [у] Мирного, – самий синтаксис його писання: звороти речі в його теж такі, що показують близьку [органічну] знайомість його з мовою народною, – може, органічну, природню, що виросла з давньої мови миргородської, гадяцької, а може й знайомість винесу з пізнання народн[ої] мови по етногр[афічних] матеріалах, піснях, казках, бо давніші письменники вчилися мови по таких збірниках.

Важуся надати се до розгляду молод[их] слухачів.

На мову [ж] нашу літерат[урну] [наші] молоді автори повинні звернути більшу увагу, ніж вони, здається, звертають тепер. Згадаймо, що писав Тургенєв про мову руську: “это [богатая] сокровище, кот[орое] мы, [до] писатели, должны беречь, должны искать даже крупиц его”⁹. Наша мова ще більш багата, ніж московська. Це справжня скарбниця, ще далеко не вичерпана, не виявлена у всій своїй коштовності. Автор талановиті тим більше повинні потрудитися біля укр[аїнської] мови в своїх творах, бо автор талановитий – своїм хистом і чуттям добре в купі матеріалу найвідпов[ідніший] вираз для даного місця. Тим часом ми не бачимо сього у деяких інших [видатних] працівників. Я вже не кажу про мову писання журнального, газетного, або й діловодного: вона часто бува до крайньої міри попсована [москові і в лексіці і в синтаксисі] і в [ок] лексіці, себто в окремих словах, і в [складі] будові реченнів (у синтаксисі) – зразками московськими й іншими. [Виходить щось таке] [Навіть видатні] [між] Навіть між видатнішими нашими письменниками новішої школи не всі пишуть такою добірною мовою, як Коц[юбинський]. Напр[иклад], і такий талановитий письменник, як Винниченко, немов би то не дбає про мову, він ужива слова – неначе б то які лиш[е] перше [прий] спадуть йому на думку, швидче попадуться під його перо; через те часто подибуємо в його слова і вирази просто московські або так би сказати жаргонні, або речення, повні тих який, яка, яким і т. п.

Мирний дає зразок іншого писання щодо мови: тут органічно-гарна мова, ряд зворотів, що їх часто неможливо навіть перекласти одним чужим словом, настільки вони своєвиді, настільки виросли на лоні українському.

Я позволю собі прочитати лиш один уривок з найкр[ащого] твору Мирного і попрошу вважати як на слова, так і на будову речі.

Міг би він написати більше [...]

[Оце те, що я бажала]

На сьому я кінчаю мо[ю]є [ро]слово про П[анаса] М[ирно]го. Така се була людина; таке було його життя й праця.

Шануймо [пам'ять] свого дорогого земляка і ховаймо вдячну пам'ять про ту спадщину, що він залишив і пок[олінням] потомним.

ПРИМІТКИ

¹ з моєю сестрою – ідеться про молодшу сестру Олени Пчілки Єлену Драгоманову.

² в [18]58 році – насправді “Записки о Южной Руси” П. Куліша опубліковані 1856 (т. 1) та 1857 (т. 2) р.

³ в гуртку Пильчикова і Милорадовички – ідеться про гурток української інтелігенції – полтавську Громаду, ініціаторами й очільниками якої всередині XIX ст. були Д. П. Пильчиков (1821-1893) та Є. І. Милорадович (1832-1890).

⁴ збірник “Чумацьких пісень” і “Казок” українських – ідеться про збірники “Народныя южнорусскія сказки” (вип. 1-2, 1869-1870) і “Чумацькі народныя песни” (1874), які підготував до друку і видав Іван Рудченко.

⁵ перекладу біблійської “Книги Іова” – “Книга Іова” в перекладі П. Куліша, зокрема монолог Іова, у якому є слова “Хіба ревуть воли, як ясла повні?”, була опублікована в журналі “Правда” (1869. – Ч. 46. – С. 44).

⁶ *і останнього сина, третього* – старший та молодший сини Панаса Мирного Віктор і Леонід загинули на фронтах Першої світової і громадянської воєн. Середній син Михайло, 1893 р.н., навчався у Варшавському політехнічному інституті, був у діючій армії, демобілізувався, з'явився вже після смерті батька. У 1940 – 1961 рр. був директором Музею Панаса Мирного в Полтаві.

⁷ *“Ой тила, тила [та] Лимериха на меду”* – слова з народної пісні, яка стала лейтмотивом сюжету драми “Лимерівна”.

⁸ *Київське видавництво “Друкарь”* – товариство “Друкарь” заснували українські діячі 1916 р. в Петрограді. На початку 1918 р. воно відновило свою діяльність у Києві. У планах видавництва на 1920 р. видання творів Панаса Мирного не передбачене. Докл. див.: <https://www.s-bilokin.name/Culture/Drukar.html>

⁹ *Задаймо, що пише Тургенев про мову руську* – імовірно, Олена Пчілка переказує своїми словами таку думку І. Тургенева: “А просьба моя состоит в следующем: Берегите наш язык, наш прекрасный русский язык, этот клад, это достояние, переданное нам нашими предшественниками, в челе которых блистает опять-таки Пушкин! Обращайтесь почтительно с этим могущественным орудием; в руках умелых оно в состоянии совершать чудеса! Даже тем, которым не по вкусу “философские отвлеченности” и “поэтические нежности”, людям практическим, в глазах которых язык не что иное, как средство к выражению мысли, как простой рычаг, – даже им скажу я: уважайте, по крайней мере, законы механики, извлекайте из каждой вещи всю возможную пользу!” (*Тургенев И. С. По поводу “Отцов и детей” // Тургенев И. С. Полн. собр. соч. и писем: В 30 т. – Москва: Наука, 1983. – Т. 11. – С. 96–97.*)

Вступне слово і примітки Лукаша Скупейка

Отримано 7 червня 2019 р.

м. Київ

ПАМ'ЯТКА ДЛЯ АВТОРІВ

Журнал “Слово і Час” висвітлює питання історії, теорії та сучасної практики літературного руху, культурного життя. Виходячи із принципів об'єктивності і плюралізму, редакція не вважає за обов'язкове поділяти всі погляди й положення авторів, завдяки чому зберігає і природний ґрунт для конструктивної полеміки.

Неодмінні вимоги до матеріалів, що подаються на розгляд редколегії, – достеменність наведених фактів, посилань на всі використані джерела, точність у цитуванні.

Статті та інші матеріали (крім листів) подаються до редакції українською мовою, обсягом не більше друкованого аркуша; примітки розміщуються внизу сторінки.

Статті подавати на електронному носії як текстовий файл без переносів у словах у редакторі Microsoft Word (шрифт Times New Roman, 14-й кегль, міжрядковий інтервал 1,5); можна надсилати електронною поштою: slovoichas@ukr.net.

Список використаної літератури в алфавітному порядку подається в кінці статті із зазначенням видавництва, року видання й загальної кількості сторінок; посилання розміщуються в тексті у квадратних дужках: [номер видання у списку, стор.].

До статті обов'язково додається ім'я і прізвище автора, анотація із ключовими словами українською (600–800 знаків) та англійською (1800 знаків) мовами, а також шифр УДК. Розширену англійську анотацію обов'язково продублювати українською (в окремому файлі).

Докладніше про оформлення матеріалів – на сайті:

<http://www.il-journal.com>